
РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.142.2

А. В. Холодницька, к. е. н., доцент**ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ ТА ГУМАНІТАРНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ
СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Анотація. Досліджено демографічні показники відтворення населення сільських населених пунктів, їх взаємозв'язок зі станом соціально-гуманітарної інфраструктури, розкрито проблеми формування соціальної та гуманітарної складової інфраструктури сільських поселень Чернігівської області та запропоновано альтернативні шляхи їх вирішення.

Ключові слова: сільські території, соціальна інфраструктура, гуманітарна інфраструктура, розвиток сільських територій.

А. В. Холодницкая, к. э. н., доцент**ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНОЙ И ГУМАНИТАРНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ
СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ ЧЕРНИГОВСКОЙ ОБЛАСТИ**

Аннотация. Исследованы демографические показатели воспроизводства населения сельских населенных пунктов, их взаимосвязь со состоянием социально-гуманитарной инфраструктуры, раскрыты проблемы формирования социальной и гуманитарной составляющей инфраструктуры сельских поселений Черниговской области и предложены альтернативные пути их решения.

Ключевые слова: сельские территории, социальная инфраструктура, гуманитарные инфраструктура, развитие сельских территорий.

A. V. Kholodnytska, Candidate of Economic Sciences, associate professor**INNOVATIVE DEVELOPMENT OF SOCIAL AND HUMANITARIAN INFRASTRUCTURE
OF CHERNIHIV REGION RURAL AREAS**

Abstract. The demographic index of reproduction rural areas population, their relationship with the state of social and humanitarian infrastructure are studied, the problems of formation the social and humanitarian component of the infrastructure of villages of Chernihiv region are explored, alternative ways of its solution are suggested.

Keywords: rural areas, social infrastructure, human infrastructure, rural areas development.

Актуальність теми дослідження. У зв'язку з поглибленням тенденцій урбанізації з кожним роком в Україні спостерігається загострення проблем розвитку соціальної та гуманітарної інфраструктури сільських територій. Це також обумовлено економічним, соціальним, культурним, духовним занепадом українського села, що є наслідком історичних процесів, природних передумов, а також недосконалої політики регіонального розвитку.

Постановка проблеми. Неналежне використання джерел саморозвитку та недостатня державна та регіональна підтримка сільських територій унеможливили їх інноваційний розвиток, що зумовило деградацію їх соціальної та культурної сфери. Все це відбувається на фоні стрімкого згортання сільськогосподарського та промислового виробництва, зростання рівня безробіття, зниження якості життя та зростання бідності. Все це обумовлює необхідність негайного вирішення вказаних проблем аби не допустити вимирання українського села.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питань розвитку сільських територій присвячені наукові розробки багатьох вітчизняних науковців, зокрема В. Борщевського, Т. Васильціва [5], С. Білої [4], О. Боднар, В. Лагодієнко [2], Т. Булах [1], О. Радченко [3] та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на вагомий науковий на-

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

працювання щодо вирішення проблем соціальної та гуманітарної інфраструктури села, у вітчизняній літературі недостатньо ґрунтовно опрацьовані питання формування та підвищення ефективності економічних інструментів її інноваційного розвитку, особливо з урахуванням регіональної специфіки Чернігівщини.

Постановка завдання. Метою статті є розробка пропозицій щодо вирішення проблем розвитку соціальної та гуманітарної структури сіл Чернігівської області.

Викладення основного матеріалу. Виявлення та вирішення найгостріших проблем інноваційного розвитку соціальної та гуманітарної інфраструктури сільських територій на сучасному етапі є пріоритетним завданням.

Особливо це актуально за умов стрімкого демографічного скорочення чисельності населення області. За даними Головного управління статистики у Чернігівській області станом на 1 січня 2015 року проживає 1047,1 тис. осіб, в тому числі міське населення – 668,6 тис. осіб, сільське – 378,5 тис. осіб.

Питома вага населення, що проживає у міських та сільських поселеннях наведена на рис.1.

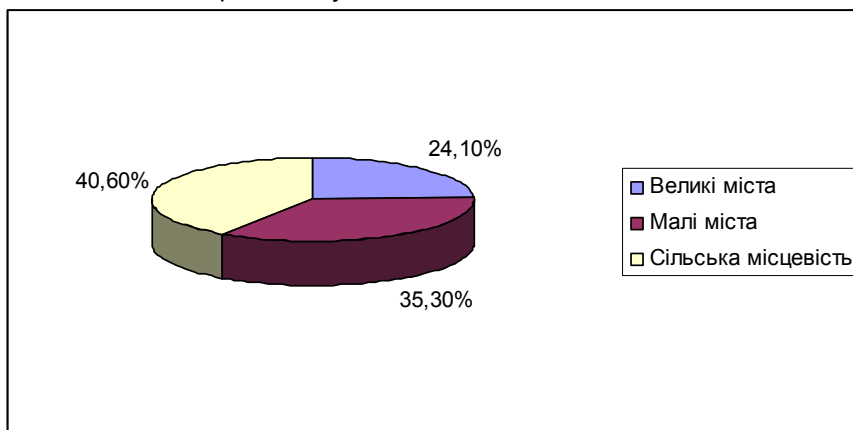

Рис.1. Розподіл населення Чернігівської області за місцем проживання у 2014 році

Найбільша частка населення області проживає у сільській місцевості - 40,6% та у малих містах – 35,3%, що ще раз підтверджує важливість соціальної та гуманітарної інфраструктури населених пунктів.

З кожним роком спостерігається скорочення чисельності сільського населення, про що свідчать дані таблиці 1.

Таблиця 1

Показники відтворення населення міського та сільського Чернігівської області за 2013-2014 рр.

Роки	Кількість народжених, осіб	Кількість померлих, осіб	Природний приріст (скорочення)	На 1000 наявного населення		
				Кількість народжених, осіб	Кількість померлих, осіб	Природний приріст (скорочення)
Міські поселення						
2013	6467	9343	-2876	9,5	13,7	-4,2
2014	6322	9747	-3425	9,3	14,3	-5,0
Сільська місцевість						
2013	3385	10566	-7181	8,7	27,2	-18,5
2014	3230	10577	-7347	8,5	27,8	-19,3

Наведені дані свідчать, що природне скорочення населення сільської місцевості у 2,5 рази перевищує аналогічний показник у міських поселеннях, а в розрахунку на 1000 осіб наявного населення ситуація виглядає ще гірше. З кожним роком скорочується рівень народжуваності та помітно зростає рівень смертності як сільського, так і міського населення. Так, у 2013 році спів-

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

відношення природного скорочення складало 18,5:4,2, а у 2014 році вже 19,3:5,0.

Така ситуація викликана багатьма чинниками, серед яких чільне місце займають демографічна криза, нерозвиненість сільської інфраструктури, відсутність робочих місць та інші. У більшості сіл області не створені необхідні культурно-побутові умови, низький рівень оплати праці, складне транспортне сполучення, низька якість доріг, неналежна система медичного обслуговування, а дитячі, освітянські, культурні заклади можуть бути створені у розрахунку на декілька сусідніх населених пунктів [6].

Не зважаючи на те, що розроблено ряд нормативних і програмних документів та завдань, які передбачають стимулювання інноваційного розвитку соціальної та гуманітарної інфраструктури українського села, на практиці вони не реалізуються через вкрай неефективні організаційно-економічні механізми та незадовільне фінансове забезпечення реалізації задекларованих пріоритетів [5].

Для початку з'ясуємо економічний зміст та відмінності соціальної та гуманітарної інфраструктури.

Соціальна інфраструктура сільських територій – це комплекс об'єктів (підприємств, організацій, установ господарського комплексу, а також фізичні об'єкти), що задіяні в обслуговуванні основних галузей виробничої сфери, сфери послуг, і забезпечують життєдіяльність територіальної громади, фізичних та юридичних осіб на території сільського поселення.

Гуманітарна інфраструктура сільських територій – це сукупність об'єктів (установ, підприємств, організацій, комунікаційних та освітніх центрів, мереж, матеріальних та нематеріальних об'єктів), які забезпечують особистісний (фізичний, культурний, духовний розвиток, освіту, у т. ч. самоосвіту) та інклюзію до суспільних процесів кожної окремої людини, яка є членом територіальної громади чи тимчасово перебуває на території сільського населеного пункту, а також сприяють забезпеченню високого рівня життя населення, формуванню людського та соціального капіталу [5].

Соціальна інфраструктура зорієнтована як на підприємства, організації, органи місцевої влади, так і на окремих фізичних осіб, а гуманітарна – безпосередньо на людину та формування суспільних взаємовідносин.

Гуманітарна інфраструктура охоплює заклади культури та дозвілля (бібліотеки, клуби, кіно-театри тощо), інституції для забезпечення особистісного розвитку (заклади освіти, самоосвіти та спорту, гуртки за інтересами), духовного розвитку (релігійні організації). Вона передбачає включення окремих осіб до суспільних процесів (громадських організацій, волонтерських центрів, інституцій для соціальної адаптації незахищених суспільних груп).

В Україні розроблені нормативно-правові акти, які передбачають формування та інноваційний розвиток соціальної інфраструктури сільських територій. Серед них варто розглянути Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві», Указ Президента України «Про Основні засади розвитку соціальної сфери села», Концепцію розвитку сільських територій.

Визначені згаданими загальнодержавними документами імперативи знайшли відображення і у Чернігівських регіональних цільових програмах. Розглянемо стан виконання деяких з них.

Серед усіх об'єктів гуманітарної інфраструктури найбільшу підтримку мали проекти розвитку інфраструктури загальної середньої освіти: побудова, реконструкція шкіл, підвищення рівня їх комфортабельності, забезпечення автотранспортом, комп'ютерною технікою тощо.

Майже три чверті шкіл знаходиться в сільській місцевості. Проблемним питанням є фінансування сільських шкіл в результаті різкого скорочення чисельності учнів. Як наслідок проводиться закриття окремих з них. Впровадження проекту «Шкільний автобус» дозволило забезпечити можливість об'єднання шкіл у розрахунку на декілька сіл. Частка учнів, які навчаються в них, станом на 1 вересня 2015 року становила 28,8%.

Недостатньою з погляду інноваційного розвитку соціальної інфраструктури сільських територій залишається ситуація з розвитком дошкільної освіти. Втім, є і досягнення, зокрема за час дії Обласної цільової програми розвитку дошкільної освіти на 2011-2017 роки відкрили свої двері для малят області 67 закладів сільської місцевості, в тому числі 21 навчально-виховний комплекс «загальноосвітній навчальний заклад-дошкільний навчальний заклад» [7].

У сільських поселеннях істотно зменшилася кількість інституцій позашкільного виховання. Це підтверджується тим, що у багатьох сільських школах немає жодного гуртка художньо-

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

естетичного виховання, відсутні заклади художньої, музичної освіти, значно скоротилася мережа спортивних гуртків.

Більшість сільських дітей не відвідують інституції позашкільної освіти, або ж вимушені їздити до райцентрів, дорога до яких ускладнена поганою транспортною інфраструктурою та браком часу у зв'язку із збільшенням навчального навантаження програм шкільної освіти.

У рамках обласної цільової довгострокової програми «Мистецька освіта Чернігівщини на 2011-2025 рр.» станом на 1 січня 2015 року мережа шкіл естетичного виховання становить 39 шкіл, з них – 20 дитячих музичних шкіл, 17 шкіл мистецтв, 1 дитяча хореографічна школа, 1 художня школа. Мистецькі навчальні заклади мають 66 філій та класів, в тому числі 46 – у сільській місцевості.

Програма фінансової підтримки громадських організацій фізкультурно-спортивного спрямування Чернігівської області на 2012-2016 роки сприяла залученню сільського населення до занять фізичною культурою і спортом, формування серед населення здорового способу життя. ФСТ «Колос провела «Обласні сільські спортивні змагання на «Краще спортивне село Чернігівщини 2014» серед сільських та селищних рад, присвячені XXII-м зимовим Олімпійським іграм та Дню працівника сільського господарства» із загальною кількістю учасників 179 осіб.

Масовим фізкультурно-оздоровчим та спортивним заходом серед сільського населення в 2014 році було проведення XXI обласних сільських спортивних ігор Чернігівщини 2014 серед районних організацій ВФСТ «Колос» АПК України [7].

Соціальна інфраструктура сіл потребує значних капіталовкладень, оскільки залишається незадовільним стан транспортної, складської, комунікаційної інфраструктури, якість якої у переважній більшості сільських населених пунктів не відповідає нормативним вимогам.

Втім, аналіз стану соціальної інфраструктури сільських територій показав покращення окремих кількісних показників соціально-побутової складової щодо обладнання сільських населених пунктів водогонями, газопостачанням, каналізацією.

Так, наприклад, за сприяння Чернігівського обласного Фонду підтримки індивідуального житлового будівництва селяни області ввели в експлуатацію 512 житлових будинків, 226 підсобних господарських приміщень, придбали 185 житлових будинків або квартир, спорудили 780,6 км вуличних газопроводів і водогонів, газифікували 5446 садиб та забезпечили водопостачанням 125 сільських домогосподарств.

У результаті реалізації заходів Програми «Власний дім» очікуються позитивні зрушення в розбудові соціальної сфери села, закріплення молоді в сільській місцевості та вирішення значного кола інших економічних і соціальних проблем.

Особливо гострою для західних областей залишається проблема інноваційного розвитку транспортної інфраструктури.

Державна та регіональна політика щодо розвитку медичного забезпечення сільських поселень є недостатньо ефективною. У селах гострою залишається проблема доступності медичного обслуговування. Багато селян не в змозі своєчасно отримати кваліфіковану медичну допомогу, фельдшерські пункти працюють не у кожному селі, не розвинута система аптек, більшість сіл області не мають навіть кваліфікованих медичних працівників. На даний час ця проблема все ще залишається невирішеною.

Незадовільним є також сучасний стан мережі культурної інфраструктури сільських територій (музеїв, об'єктів культурної спадщини, будинків культури, клубів тощо).

Багато історико-архітектурних пам'яток перебувають у незадовільному стані, потребують реставрації чи оновлення. Самостійно фінансувати утримання таких об'єктів сільські територіальні громади не мають змоги через бідність сільських бюджетів. Тому архітектурні пам'ятки та заклади культури продовжують занепадати та руйнуватися.

Осередками розвитку людського капіталу на сільських територіях є релігійні громади, чисельність яких поступово розширюється. Власним коштом селяни формують церковні приходи, запрошують священників, допомагають утримати об'єкти релігійної інфраструктури.

Церкви стають центрами поширення духовної літератури, впливаючи на формування світогляду сільських мешканців, суб'єктами сприяння соціальної інклюзії представників різних соціальних груп: людей похилого віку, осіб з фізичними та розумовими вадами, ув'язненими тощо [5].

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Певною мірою занепад освітньо-культурної інфраструктури на сільських територіях (бібліотек, кінотеатрів, клубів) компенсується доступом сільських мешканців до електронних інформаційних мереж, зокрема Інтернету, завдяки залученню мережі мобільних операторів.

Висновок. Аналіз сучасного стану та потенціалу інноваційного розвитку соціальної та гуманітарної інфраструктури Чернігівської області свідчить, що незважаючи на покращення окремих показників соціальної та гуманітарної інфраструктури, загальна ситуація залишається незадовільною; реалізація більшості цільових програм у цьому напрямку є недостатньо ефективною. Переважна більшість об'єктів соціальної та гуманітарної інфраструктури сільських поселень у незадовільному стані, потребують значних інвестицій. Бюджетне фінансування соціальної та гуманітарної інфраструктури все ще здійснюється за залишковим принципом, що зумовлює їх низьку ефективність, постійний дефіцит коштів на утримання, збереження, відновлення та інноваційний розвиток.

Отже, розвиток соціальної та гуманітарної інфраструктури сільських територій на сучасному етапі має стати одним із пріоритетних напрямів реалізації державної та регіональної соціально-економічної політики, а також дієвим важелем підвищення трудового потенціалу жителів села та забезпечення належних стандартів життя населення.

Література

1. Булах Т. М. Соціальний розвиток як чинник подолання депресивності села / Т. М. Булах // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 3. – С. 225-228.
2. Лагодієнко В. Вплив соціально-економічного розвитку села на рівень життя сільського населення регіону / В. Лагодієнко, О. Боднар // Економіст. – 2012. – № 2. – С. 50–51.
3. Радченко О. Д. Формування державної політики бюджетної підтримки сільських територій / О. Д. Радченко // Економічні науки (Серія — Облік і фінанси. – Випуск 9 (33). – Ч. 3. – 2012. – С. 17–26.
4. Регіони України у післякризовий період: ризики та перспективи розвитку: аналіт. доп. / за ред. С. О. Білої. – К. : НІСД, 2011. – 104 с.
5. Стратегічні пріоритети та механізми інноваційного розвитку сільських територій західного регіону України : [монографія] / За ред. д. е. н. В. В. Борщевського, д. е. н. Т. Г. Васильціва. – Львів : Аверс, 2014. – 176 с.
6. Холодницька А. В. Пріоритетні напрями функціонування АПК та соціально-економічної інфраструктури в контексті сталого розвитку сільських територій Чернігівської області Розвиток національної економіки: теорія і практика / А. В. Холодницька, І. І. Кичко // матер. міжнар. наук.- практ. конф., 3-4 квітня 2015 року, м. Івано-Франківськ.– Тернопіль : Крок, 2015. - С. 287-289.
7. Чернігівська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://cg.gov.ua/index.php?id=163372&tp=0>.

References

1. Bulakh, T. M. (2012). Sotsialnyi rozvytok yak chynnyk podolannya depresyvnosti sela [Social development as a factor in overcoming the village depression]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini - Formation of market relations in Ukraine*, 3, 225-228 [in Ukrainian].
2. Lahodiienko, V., & Bodnar, O. (2012). Vplyv sotsialno-ekonomichnoho rozvytku sela na riven zhyttia silskoho naselennia rehionu [The impact of socio-economic development of the village on the living standards of the rural population of the region]. *Ekonomist - Economist* 2, 50–51 [in Ukrainian].
3. Radchenko, O. D. (2012). Formuvannia derzhavnoi polityky biudzhetnoi pidtrymky silskykh terytorii [Formation of public policy budget support of rural areas]. *Ekonomichni nauky. Seriya — Oblik i finansy - Economics. Series - Accounting and Finance*, 9 (33), 3, 17–26 [in Ukrainian].
4. Bila, S. O. (Ed.). (2011). *Rehiony Ukrainy u pislakrizovyi period: ryzyky ta perspektyvy rozvytku: analit. dop. [Regions of Ukraine in the post-crisis period: risks and prospects of development: analytical report]*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
5. Borshchevskiy, V. V., & Vasytsiva, T. H. (Eds.). (2014). *Stratehichni priorytety ta mekhanizmy innovatsiinoho rozvytku silskykh terytorii zakhidnoho rehionu Ukrainy: [monohrafiia] [Strategic priorities and mechanisms of innovative development of rural areas in Western Ukraine: monograph]*. Lviv: Avers [in Ukrainian].
6. Kholodnytska, A. V., & Kychko, I. I. (2015). Priorytetni napriamy funktsionuvannia APK ta sotsialno-ekonomichnoi infrastruktury v konteksti staloho rozvytku silskykh terytorii Chernihivskoi oblasti Rozvytok natsionalnoi ekonomiky: teoriia i praktyka [The priority directions of functioning of agro-industrial complex and socio-economic infrastructure in the context of sustainable development of Chernihiv region rural areas. Development of the national economy: theory and practice]. (287-289 pp.). Proceedings from: *mizhnar. nauk.- prakt. Konf m. Ivano-Frankivsk - International Scientific Practical Conferences in Ivano-Frankivsk*. Ternopil: Krok. [in Ukrainian].
7. Chernihivska oblasna derzhavna administratsiia [Chernihiv Regional State Administration]. (n.d.). *cg.gov.ua* Retrieved from: <http://cg.gov.ua/index.php?id=163372&tp=0>. [in Ukrainian].

Надійшла 12.08.2015